

UOT: 342.5

DOI: 10.34826/NAA.2021.23.3.009

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA HAKİMİYYƏTİN DEMOKRATİK ƏSASLARLA TƏŞKİLİ VƏ MİLLİ TƏHLÜKƏSİZLİK MƏSƏLƏLƏRİ****Qasimov S.Y.**

Milli Aviasiya Akademiyası

*Məqalədə dövlətin cəmiyyət həyatının bütün sferalarında yeri və rolundan danışılır. Burada, həmçinin dövlətin suverenliyi və müstəqilliyinin əldə edilməsi və qorunub saxlanmasında xalq-dövlət birliyinin vacib faktor olduğu da diqqətə çatdırılır. Həmçinin, məqalədə Azərbaycan Respublikasında milli və dövlət təhlükəsizliyinin anlayışı, onun obyektləri, siyasi və hüquqi əsasları verilir, milli və dövlət təhlükəsizliyinin təmin edilməsində dövlət hakimiyyətinin demokratik prinsiplərlə təşkilindəki rolundan danışılır. Hər bir vətəndaşa məxsus hüquq və azadlıqların təmin edilməsinin milli və dövlət təhlükəsizliyi ilə əlaqə məsələləri də şərh edilir.*

*Açar sözlər: milli təhlükəsizlik, etnik qrup, yaşamaq hüququ.*

“Torpağı qorumasın, əkib becərməyə dəyməz, əkib becərməyəcəksən-qorumağa dəyməz.”

**“Dədə Qorqud” eposu [1].**

Dövlət cəmiyyətin siyasi üstqurumunun aparıcı subyekti olduğundan digər təsisat və təşkilatlardan fərqlənir. Bu xüsusiyyət onun müstəsna səlahiyyətlərə malik olması, suverenliyi və müstəqilliyindən irəli gəlir. Malik olduğu hakimiyyət qolları, iqtisadi əsaslar imkan verir ki, dövlət idarəetmə prosesində üzərinə düşən daxili və xarici funksiyaları yerinə yetirə bilsin. Qeyd edilən bu mühüm funksiyaların kənar müdaxilələr olmadan icrası o zaman real olur ki, dövlət hakimiyyəti faktiki suveren olmuş olsun. Suverenlik isə müstəqilliyin mühüm tərkib elementlərindən biri kimi, dövlətlə xalqın birliyinə əsaslandıqda təminatlı olur.

Xalq və dövlət birliyi ilə bağlı ümummillə lider Heydər Əliyev demişdir: “Xalq dövlət üçün, dövlət xalq üçün olmalıdır” [2]. Bu birlik həmçinin hakimiyyətin demokratik əsaslarla təşkil edilməsi, onun quruculuğu və idarə edilməsində xalqın müstəsna hüquqlara malik olmasını ehtiva edir. Xalqa məhz belə müstəsna hüquqlar verildiyini bəyan edən Azərbaycan Respublikasının 1995-ci ildə qəbul edilmiş Konstitusiyasının 2-ci maddəsində deyilir: Öz müqəddəratını sərbəst və müstəqil həll etmək və idarəetmə formasını müəyyən etmək Azərbaycan xalqının suveren hüququdur [3, s.4].

Beynəlmilçilik və mültikulturalizm ideyalarını, beynəlxalq hüququn dünya birliyi tərəfindən qəbul edilmiş norma və prinsiplərini rəhbər tutan Azərbaycan dövləti öz ərazisində yaşayan bütün millətləri, o cümlədən milli azlıq və etnik qrupların mənafelərini heç bir ayrı-seçkilik olmadan qoruyur, həmçinin onların təhlükəsizliyini təmin edir. Bu prinsip, dövlətimizin milli maraqlarından irəli gələn və ölkə ərazisində yaşayan bütün insanların mənafə birliyini təsdiqləyən əsas Konstitutsiya prinsiplərindəndir [3, s.10]. Heç bir ayrı-seçkilik olmadan, Azərbaycan xalqının tərkibinə daxil olan bütün millətlərin, milli azlıq və etnik qrupların təhlükəsizliyinin təminatçısı olmaq, dövlət hakimiyyət orqanları ilə xalq birliyi arasında sıx əlaqələrin qurulmasının zəmanəti hesab edilə bilər.

Azərbaycan dövlətinin fəaliyyətində başlıca yer tutan bu yanaşma 2004-cü ildə qəbul edilmiş “Milli təhlükəsizlik haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 16.1-ci maddəsində də təsbit edilib. Qanunun 16.1. maddəsində deyilir: “Azərbaycan Respublikasının siyasi sahədə milli təhlükəsizliyinin təmin olunması Azərbaycan xalqının və onun yaratdığı siyasi təsisatların dövlət hakimiyyəti məsələlərini müstəqil həll etmək, insan və cəmiyyətin maraqları naminə suveren daxili və xarici siyasəti həyata keçirmək imkanının və qabiliyyətinin təmin edilməsidir” [4]. Elmi məqalədə dövlət, hakimiyyət, idarəetmə, kədr siyasəti və digər məsələlərin milli təhlükəsizliklə

əlaqəli müddələrinin araşdırılmasına diqqət yetirildiyindən tədqiqat işində “Milli təhlükəsizlik” anlayışının izahına da yer verilib.

AMEA-nın Fəlsəfə və Siyasi-Hüquqi Tədqiqatlar İnstitutunun əməkdaşı N.Nağıyev "Milli təhlükəsizlik və onun təmin olunması sistemi" adlı elmi məqaləsində milli və dövlət təhlükəsizliyi ilə əlaqədar apardığı araşdırmalar nəticəsində milli təhlükəsizliyə dair aşağıdakıları qeyd etmişdir: "Milli təhlükəsizliyin" etimoloji mənası milli təhlükəsizlik anlayışının özünün genezisini ifadə edən latın sözü olan "natio" (nəsil, tayfa) sözünə əsaslanır. Bu istilahın müasir anlayışı isə Qərbdə ümumi qəbul olunmuş "national security" (milli təhlükəsizlik) ifadəsindən alınmışdır. Bu ad altında həyati vacib, milli maraqların təmin olunmasına yönəlmiş strategiya başa düşülür" [5, s.191].

Qeyd edilən və digər tədqiqat əsərlərində o cümlədən qüvvədə olan qanunda verilən anlayışları ümumiləşdirərək milli təhlükəsizliyə iki aspektdən yanaşmaq olar: “*məhdud və geniş* mənada dövlət və milli təhlükəsizlik kimi” [S.Q]. Səlahiyyət baxımından müstəsna funksiyalara malik olan dövlət həm milli, həm də dövlət təhlükəsizliyinin təminatçısıdır. Tədqiqat əsərlərində də, milli təhlükəsizlik anlayışı ilə yanaşı dövlət təhlükəsizliyi anlayışına da geniş yer verilib. Bu yanaşma milli və dövlət təhlükəsizliyi anlayışlarının mahiyyətə oxşar olması ilə bağlıdır.

Dövlətin bir qurum kimi özünün təhlükəsizliyini *məhdud* mənada təmin etməsi dedikdə istər ölkə daxilində, istərsə də onun sərhədlərində müvafiq təhlükəsizlik tədbirlərinin həyata keçirilməsi, texniki qurğu və vasitələrdən istifadə, kəşfiyyat və əks-kəşfiyyat, yeni texnologiyaların tətbiqi, kadrlarla işin peşəkarcasına düzgün təşkili və s. kimi mühafizə tədbirlərini başa düşmək olar.

*Geniş* mənada isə dövlətin təhlükəsizliyi, siyasi təsisat kimi onun idarə edilməsinin hüquqi, demokratik əsaslarla təşkili, cəmiyyət üzvlərinin hüquq və azadlıqlarının təmini, dövlətin öz yuridiksiyasını bütün ərazisi daxilində həyata keçirməsi kimi qeyd etmək olar. Bu tədqiqat işində daha çox geniş mənada dövlətin təhlükəsizliyi məsələlərinə diqqət yetirilib.

Müstəqilliyimizin qazanılmasından keçən otuz illik müddətdə Azərbaycanda dövlət hakimiyyəti elə təşkili edilib ki, burada dövlət və milli maraqların üst-üstə düşməsi üçün kifayət qədər zəmin vardır. Əvvəldə qeyd edildiyi kimi, dövlət və xalqın qarşılıqlı əlaqə və vəhdəti yüksək milli şüurun formalaşmasını şərtləndirir ki, bu da demokratik əsaslarla dövlət təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üçün vacib elementlərdəndir.

Ümummilli lider Heydər Əliyev demokratiya anlayışı ilə bağlı demişdir: “Demokratiya insanların şüurunda dəyişiklik deməkdir. Bu dəyişiklik inqilabla olmur, təkamül yolu ilə tədricən gedir” [2]. Bu anlamda nəzərdə tutulan dövlət öz təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üçün ilk növbədə insanların dövlətə, dövlətçiliyə sədaqətli vətəndaş kimi formalaşmasına diqqət yetirməli, özü ilə xalq birliyinin iqtisadi, siyasi və hüquqi baxımdan sağlam əsaslara söykənməsini təmin etməlidir. Hakimiyyət orqanları tərəfindən mülkiyyət hüququ da daxil olmaqla, bütün hüquq və azadlıqların təmin edilməsi, bu hüquq və azadlıqların zəmanətli mühafizəsi heç kimdə şübhə yaratmamalıdır. Təsadüfi deyildir ki, qüvvədə olan milli qanunvericiliyimizdə insan hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi və qorunması milli təhlükəsizliyin vacib elementi kimi dövlətin müstəqilliyi, ərazi bütövlüyü ilə yanaşı xüsusilə vurğulanır.

Bir sıra tədqiqatçılar, o cümlədən əcnəbi alimlər də belə hesab edirlər ki, milli dövlət, qanuniliyini bir millətin müəyyən bir coğrafi sərhəd içərisindəki üstünlüyündən alan dövlət formasıdır. Məsələn: E. Smiss özünün “Millətlər tarixdə-etnik və millətçilik haqqında tarixi debatlar” əsərində yazır: “Dövlət siyasi və geopolitik bir varlıq, millət isə mədəni və ya etnik bir varlıqdır. Ulus dövlət qavramı isə bu ikisini müəyyən bir coğrafiyada örtüşdürür, beləliklə də, özündən əvvəl olan dövlət formaları ilə böyük ölçüdə fərqliləşir. Tarixdəki digər dövlətlərdən fərqli olaraq, ulus dövlət modelində dövləti yaradan bütün vətəndaşların ortaq bir dili, ortaq bir mədəniyyəti və ortaq dəyərləri paylaşması əsasdır [6, s.56].

Müxtəlif tədqiqat əsərlərində qeyd edildiyi kimi, milli və mənəvi dəyərlər bir coğrafiyada, yəni bir dövlətin ərazisində mövcud olduqda, onların qarşılıqlı əlaqəsindən, birlik və vəhdətindən danışmaq olar. Buradan da belə bir nəticə çıxır ki, dövlətin ərazi bütövlüyünün mövcudluğu həm milli maraqların qorunması, həm də dövlət təhlükəsizliyinin təmini üçün mühüm şərtlərdəndir. Belə

ki, ərazi bütövlüyü təmin edilməyən dövlətin milli və dövlət təhlükəsizliyinin tam təminatı mümkünsüzdür. Odur ki, tədqiqat işinin bu hissəsində milli təhlükəsizlik üçün mühüm şərt olan ərazi bütövlüyü məsələsinə dair müddəalara diqqət yetirilməsi vacib hesab edilib.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 11-ci maddəsində [3, s.6] və AR-nın “Milli təhlükəsizlik haqqında” qanununun 1-ci maddəsində dövlətin ərazi bütövlüyü məsələsi zəruri tərkib elementi kimi verilir. Qanunun 1-ci maddəsində deyilir: “Azərbaycan Respublikasının milli təhlükəsizliyi-dövlətin müstəqilliyinin, suverenliyinin, **ərazi bütövlüyünün**, konstitusiya quruluşunun, xalqın və ölkənin milli maraqlarının, insanın, cəmiyyətin və dövlətin hüquq və mənafelərinin daxili və xarici təhdidlərdən qorunmasının təmin edilməsidir”. Həmin Qanunun ikinci maddəsində isə Azərbaycan Respublikasının milli təhlükəsizliyinin obyektləri qismində aşağıdakılar qeyd edilib:

1. insan-onun hüquq və azadlıqları;
2. cəmiyyət-onun maddi və mənəvi dəyərləri;
3. dövlət-onun müstəqilliyi, suverenliyi, konstitusiya quruluşu və **ərazi bütövlüyü** aid edilib [4].

Azərbaycan Respublikasının ərazisinin 20 faizdən çox hissəsi bildiyimiz kimi 1992-ci ildən başlayaraq separatçı ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal edilmiş, respublikamızın ərazi bütövlüyü pozulmuş, ölkə vətəndaşlarının hüquq və azadlıqları kütləvi surətdə təcavüzə məruz qalib. Bu təcavüzlə bağlı işğalçı ordunun dərhal, qeyd-şərtsiz ərazimizi tərk etməsi və işğala son qoyulması barədə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Təhlükəsizlik Şurasının 822, 853, 874, 884-saylı qətnamələr qəbul etməsinə baxmayaraq, 28 ilə yaxın idi ki, ərazi bütövlüyümüz bərpa edilməmişdi. Bir tərəfdən beynəlxalq təşkilatların işğal faktına ikili standartlarla yanaşması, digər tərəfdən isə havadarlarına arxalanan Ermənistanın qəbul edilmiş qətnamələrə məhəl qoymayaraq, öz işğalçılıq siyasətini davam etdirməsi nəticəsində bu illər ərzində demək olar ki, milli təhlükəsizliyimiz təhlükə altında olmuşdu [7]. Təcavüz dövründə ərazi bütövlüyü və suverenliyimizlə yanaşı əksər soydaşlarımıza münasibətdə “təhlükəsiz yaşamaq hüququ” da ciddi şəkildə zərər çəkmiş, AR-nın Konstitusiyasının 31-ci maddəsinin I bəndində təsbit edilmiş: “Hər kəsin təhlükəsiz yaşamaq hüququ vardır” normasının tələbləri kobud şəkildə pozulmuşdu [3, s.12]. Belə ki, vətəndaşlarımızın bir qismi əsir alınmış, digər qismi soyqırım, təhdid və alçaldıcı işğencələrə məruz qalib.

İllərlə həllini gözləyən problemlər 2020-ci ilin 27 sentyabrında düşmənin növbəti təcavüzünün qarşısının alınması məqsədilə başlanan döyüşlər nəticəsində həllini tapdı. Müharibə işğalçı siyasətindən əl çəkməyən düşmən qüvvələrinin məhv edilməsi, Şuşada Qələbə bayrağının dalğalanması və separatçıların kapitulyasiyası ilə başa çatdı. Beləliklə, Müzəffər Ali Baş Komandan-Prezident İlham Əliyevin qətiyyətli, ağıllı və müdrik rəhbərliyi, şəhidlərimizin, qazilərimizin igidliyi, xalqımızın birlik və dəstəyi ilə Azərbaycan Ordusu tarixdə misli görünməmiş bir qələbə qazandı. Bunun nəticəsində dövlətimizin ərazi bütövlüyü bərpa edildi.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev Xanımı Mehriban Əliyeva ilə birlikdə 1 sayılı Kliniki Tibbi Mərkəzdə müalicə olunan hərbiçilərlə görüşü zamanı demişdir: “Bizim üçün xalqımızın rifahı, təhlükəsizliyi birinci məsələdir. Ancaq bu dövr ərzində mənim üçün ondan da, vacib məsələ **torpaqlarımızın qaytarılması** idi, **ərazi bütövlüyümüzün** bərpası idi, bayrağımızın Şuşada ucaldılması idi, işğal altında olan bütün torpaqlarda bayrağımızın qaldırılması idi. Buna nail olduq.” [8]. Tədqiqat işinin bu hissəsində, ərazi bütövlüyümüzün bərpa edilməsi ilə bağlı milli təhlükəsizliyimizin təminatçısı olan qüvvələr tərəfindən görülmüş işlərin diqqətə çatdırılmasını məqsədmüvafiq hesab etmişik.

Zəfər döyüşlərinin gedişi göstərdi ki, ölkə başçısı başda olmaqla ordumuzla birlikdə milli təhlükəsizlik qüvvələri tərəfindən ciddi hazırlıq tədbirləri görülmüş, təcavüzkarın çirkin niyyətlərini alt-üst edən strateji planlar hazırlanmış, qardaş Türkiyə dövlətinin mənəvi və texniki dəstəyi ilə döyüş taktikası müəyyən edilib. Hərbi əməliyyatlarda milli təhlükəsizliyimizin keşiyində dayanan bütün əməkdaşların fəaliyyəti təqdirəlayiqdir. Belə ki, yeni texnologiyaların (Pilotsuz Uçuş Aparatları və digər qurğular) tətbiqi də daxil olmaqla, havada və yerdə həyata keçirilən kəşfiyyat və əks kəşfiyyat işləri, milli təhlükəsizlik qurumlarının yüksək peşəkarlıq və bacarıqla həyata

keçirdikləri əməliyyatlar qələbənin qazanılmasında xüsusi rol oynayıb. Dövlət təhlükəsizliyinin təmin edilməsində əvəzsiz rolu olan kəşfiyyat və əks kəşfiyyat işləri də yüksək səviyyədə təmin edilib. Kəşfiyyat və əks kəşfiyyat 29 iyun 2004-cü ildə qəbul edilmiş və Respublika Prezidentinin 3 avqust 2004-cü il tarixli Fərmanı ilə tətbiq edilən "Kəşfiyyat və əks-kəşfiyyat haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə tənzimlənən xüsusi fəaliyyətlərdir.

Azərbaycan Respublikasının "Kəşfiyyat və əks-kəşfiyyat haqqında" Qanununun birinci maddəsində deyilir:

- kəşfiyyat fəaliyyəti - Azərbaycan Respublikasının müvafiq dövlət orqanlarının ölkənin siyasi, iqtisadi, sosial, elmi-texniki, hərbi və digər sahələrdə milli maraqlarının müdafiəsi ilə bağlı məlumatların əldə edilməsinə və təhlilinə yönəlmiş, milli təhlükəsizliyin təmin edilməsi məqsədilə həyata keçirilən xüsusi fəaliyyətdir;

- əks-kəşfiyyat fəaliyyəti - Azərbaycan Respublikasının müvafiq dövlət orqanları tərəfindən xarici xüsusi xidmət orqanlarının və ayrı-ayrı şəxslərin Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyinə, suverenliyinə, **ərazi bütövlüyünə**, konstitusiyaya quruluşuna, iqtisadi, müdafiə, elmi-texniki potensialına və digər milli maraqlarına zərər vura biləcək terror-təxribat və s. pozuculuq əməllərinin aşkarlanması və qarşısının alınması məqsədilə həyata keçirilən xüsusi fəaliyyətdir [9].

Qanunun məzmunundan da görünür ki, qeyd edilən bu fəaliyyətlər də digər təhlükəsizlik tədbirləri kimi xalqımızın milli maraqlarının müdafiəsinə yönəlib. Qeyd edilən mühüm fəaliyyətlərin nəticələri isə o zaman qənaətbəxş olur ki, xalq birliyi, ictimaiyyət bu fəaliyyətlərin həyata keçirilməsi zamanı öz vəzifə borclarını yerinə yetirərək birlik və yüksək vətənpərvərlik nümayiş etdirmiş olsunlar.

Elmi tədqiqat işində gəldiyimiz qənaətlərdən biri belədir - dövlət və xalq birliyi olmazsa dövlət təhlükəsizliyinin təmini sahəsində yüksək nəticələr əldə etmək çətindir. Belə ki, hakimiyyət orqanları, ordu və təhlükəsizliyimizin keşiyində duran xüsusi təsisatlar öz fəaliyyətləri zamanı mühüm nəticələr əldə etmək üçün xalqa arxalanmalıdırlar. Bu müddəə öz təsdiqini "44 günlük" müharibə dövründə tapdı. Belə ki, xalq-dövlət hakimiyyət birliyi ən yüksək səviyyədə göründü. Belə qarşılıqlı əlaqə, həm rəvan idarəetmə üçün, həm də hər kəsin qanunla qorunan hüquq və mənafelərinin təmin edilməsi üçün mühümdür. Əksinə, belə birliyin olmaması, inamsızlıq və uğursuzluqlara gətirib çıxara bilər. Odur ki, dövlət məmurları və vəzifəli şəxslər ictimaiyyətlə əlaqəni daha da möhkəmlətməli, xalqın istək və arzularından xəbərdar olmalı, idarəetmədə məcburetmdən daha çox inandırma prinsipinə üstünlük verməlidirlər. Bunları qeyd etməkdə məqsədimiz ondan ibarətdir ki, dövlət hakimiyyətinin demokratik əsaslarla idarəçiliyi elə həyata keçirilməlidir ki, vətəndaşlar arasında narazılıq halları kütləvi xarakter almasın. Yəni, hakimiyyət orqanları və vəzifəli şəxslər öz öhdəliklərinə vicdanla yanaşmaqla insan hüquq və azadlıqlarının pozuntusu hallarının minimuma endirilməsinə nail olmalıdırlar. Bunun üçün həm dövlət siyasətinin, həm qanunların düzgün təbliği və tətbiqi, həm də hər bir vətəndaşa-insana qayğıkeş məmur yanaşmasının həyata keçirilməsi zəruridir. Əks təqdirdə qanun pozuntuları kütləviləşərək ciddi sosial problemlərə gətirib çıxara, milli və dövlət təhlükəsizliyimizə zərbə vura bilər.

XX əsrin sonlarında Azərbaycan dövlətçiliyi tarixində yaşanmış xüsusi əhəmiyyət daşıyan hamınıza məlum olan tarixi hadisə və prosesləri bir daha qeyd etməyi məqsəduyğun hesab edirik. Bu prosesləri zaman etibarını ilə şərti olaraq üç mərhələyə ayırmaq olar: 1991-1993-cü illər, 1993-cü ildən hal-hazırkı vaxtadək olan dövrü əhatə edən mərhələlər.

Birinci mərhələ 1991-ci il 18 oktyabrda müstəqilliyimizin elan edilməsindən başlayaraq milli dirçəliş, İttifaq dövlətindən ayrılma, dövlət hakimiyyətinin ilkin hüquqi əsaslarının yaradılması, müstəqil dövlətçiliyə aid formal əsasların elan edilməsi ilə xarakterikdir. Qeyd edilən tarixi əhəmiyyətli tədbirlərin həyata keçirilməsinə baxmayaraq zaman göstərdi ki, müstəqilliyini elan etmiş yeni dövlətin hakimiyyət orqanlarında vəzifə tutmuş bir çox kadrların mövcud reallığı nəzərə almadan həyata keçirdikləri idarəetmə fəaliyyəti və yürütdükləri dövlət siyasəti qısa bir müddət ərzində ölkəni məhvə apara bilər. Bu mərhələdə Azərbaycan Respublikası parçalanma və

bir dövlət kimi məhv olma təhlükəsi qarşısında qaldı. Nəticədə qeyd edildiyi kimi Azərbaycanın Qarabağ bölgəsi separatçı ermənistandan ordusu tərəfindən işğala məruz qaldı.

1993-cü ildə Ümummilli Lider Heydər Əliyevin ikinci dəfə Azərbaycanda dövlət hakimiyyəti rəhbərliyinə qayıdışı ilə başlayan mərhələ dövlət və milli təhlükəsizliyimizin bərqərar olması baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Belə bir həlledici dövrdə hakimiyyətə gələn dövlət xadimi, qazanılmış müstəqilliyin qorunub saxlanılmasının vacibliyini xüsusilə vurğulayırdı. O, dövlət müstəqilliyi, onun qorunub saxlanılması ilə bağlı demişdir: “Müstəqilliyin əldə olunması nə qədər çətindirsə, onun saxlanılması, əbədi olması ondan da çətindir” [2]. Odur ki, müstəqil dövlət hakimiyyətinin qurulması onun müstəqil qollarının yaradılması və hakimiyyət fəaliyyətinin demokratik əsaslarla təşkilini tələb edir.

1993-cü ilin sonlarından 2003-cü ilədək davam edən bu tarixi dövrdə H.Əliyevin müdrik rəhbərliyi, bilik, bacarıq və uzaqgörən siyasəti nəticəsində 1995-ci ildə qəbul edilmiş yeni Konstitusiyada təsbit edilmiş prinsiplər əsasında dövlətin iqtisadi, siyasi və hüquqi əsaslarının quruculuğu prosesləri həyata keçirildi, dövlət və milli təhlükəsizliyimizin möhkəmləndirilməsi, ordu quruculuğu və digər istiqamətlərdə ciddi əhəmiyyətli işlər aparıldı. İlk növbədə atəşkəsə nail olmaqla qüdrətli ordu quruculuğunu həyata keçirməyə başlayan dövlət başçısı, o dövr üçün yüksək hazırlıqlı hərbi kadrları, çoxsaylı silah-sursatı olan və daha çox ərazimizi işğal etmək istəyən separatçıların “əl-qolunu bağladı” və onları öz çirkin planlarının növbəti mərhələsinə həyata keçirmələrinə imkan vermədi. Daha doğrusu o zaman üçün düşmən qüvvələrinin “tərk-silah” edilməsinə nail oldu. H.Əliyev həmçinin müstəqil dövlət quruculuğunu uğurla həyata keçirmək üçün qonşu və digər dövlətlərlə, onların rəhbərləri ilə qarşılıqlı hörmət, qarşılıqlı yardım sahələrində birlikdə olmaqla, onlarla stabil beynəlxalq və regional müstəvidə münasibətlərin qurulmasına xüsusi diqqət yetirdi. Dövlətçiliyimizin qorunub saxlanılması yolunda H.Əliyevin fəaliyyəti bu mənada orta əsrlərdə yaşamış mütəfəkkirimiz Nəsrəddin Tusinin aşağıda qeyd edilən fikrinin canlı təzahürü hesab edilə bilər. “Əxlaqi Nasiri” əsərində filosofumuz yazır: “Dövləti iki şeylə mühafizə etmək olar: Birinci-hökumət başçılarının birliyi; İkinci-düşmən qüvvələrinin tərk silahı” [10, s.228]. Dövlətçilik tarixi üçün az bir müddət, cəmi on il ərzində aparılan dövlət siyasəti, növbəti mərhələdə uğurlu nailiyyətlərin qazanılması və ən vacib problem olan “Qarabağ” probleminin iqtisadi, siyasi, hüquqi və hətta hərbi yolla həlli üçün zəmin yaratdı.

2003-cü ilin sonlarından hal-hazırkı vaxtadək davam edən üçüncü mərhələ bütün sahələrdə uğur və müvəffəqiyyətlərlə, Prezident İlham Əliyevin vətənimizi yeni formatda dünya birliyi ölkələrinə tanıtməsi və uğurlu idarəetmə sistemini formalaşdırması, o cümlədən Qarabağın separatçı qüvvələrin işğalından azad edilməsi ilə xarakterikdir. Əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi, bu tarixi dövr dövlət quruculuğumuz sahəsində ən nümunəvi və örnək olmağa layiq bir dövr hesab edilə bilər. Lakin nəzərə almaq lazımdır ki, dövlət quruculuğu mütəmadi həyata keçirilən, diqqət və nəzarət tələb edən davamlı bir prosesdir. Bu quruculuq prosesinin uğurla həyata keçirilməsi ilə əlaqədar ən yüksək öhdəliklər isə digər dövlət məmurları ilə yanaşı ən çox hüquq mühafizə və ədalət mühakiməsi orqanı əməkdaşlarının üzərinə düşür. Səlahiyyətli hakimiyyət nümayəndəsi mühakimə etdiyi şəxsə münasibətdə son dərəcə ədalətli, obyektiv və qayğıkeş olmalıdır ki, həmin şəxsdə dövlətimizə inam itməsin, əksinə o, vətəninə ürəkdən sevən, ona sədaqətli vətəndaş kimi formalaşsın. Qabusnamə əsərində deyilir: “Birisini cəzaya layiq günah işləmişsə əvvəlcə günahın dərəcəsini təyin et, sonra ona müvafiq cəza ver. İnsaf sahibləri belə demişlər. Cəza günaha müvafiq olmalıdır” [11, s.121].

Hər hansı bir hakimiyyət qurumunda bir məmur özbaşınalığı, bir bürokratik maneə ilə rastlaşaraq dövlətçiliyimiz barədə yalnız fikrə düşən vətəndaş dərhal dövlət məmurları tərəfindən anlayışlı davranışla qəbul edilməli, onun pozulmuş hüquqlarının bərpa edilməsi ilə bağlı dərhal müvafiq tədbirlər görülməlidir. Nəticədə həmin şəxsdə dövlət hakimiyyəti ilə bağlı ədalətli, obyektiv, “sağlam” fikir formalaşmasına nail olunmalıdır.

Müqəddəs Quranın “Fussilət (müfəssəl izah edilmiş)” 41-ci surəsinin 34-cü ayəsində deyilir: “Sən pisliliyi yaxşılıqla dəf et. Qəzəbə səbrlə, cəhəlatə elmlə, xəsisliyə cəmərdliklə, cəzaya

bağışlamaqla cavab ver. Belə olduqda aranızda düşmənçilik olan şəxsi sanki yaxın bir dost görəcəksən.” [12, s.476]. İnsan amili, onun hüquq və azadlıqları ilə bağlı dəyərlər milli təhlükəsizliyimizin təmin edilməsi üçün xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Bu cəhət qanunvericilik normalarında da vurğulanır.

Tədqiqat işləri, ümumiləşmə və sosioloji sorğular onu deməyə əsas verir ki, Azərbaycan Respublikasında dövlət və milli təhlükəsizliyin Konstitusion əsaslarının qorunub saxlanması prosesində hər hansı millət, milli azlıq və ya etnik qruplara mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, bütün ictimaiyyətin imkan və qüvvələrindən geniş istifadə edilməlidir. Hər bir vətəndaş nəzərə alınmalıdır ki, bu dövlət xalqa məxsus təsisatdır milli dövlətimizin güclü olması və milli təhlükəsizliyimizin təmini üçün isə hakimiyyət nümayəndələri ilə yanaşı hər birimiz də, öz ali vəzifə borclarımızı layiqincə yerinə yetirməliyik. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası bunun üçün bizdən ciddi vətəndaş mövqeyi nümayiş etdirməyi və ayıq-sayıq olmağı tələb edir. Burada Əbu Əli Həsən İbn Əli Xacə Nizamimülkün “Siyasətnamə” əsərindən hamımıza aid olan bir fikri diqqətə çatdırmağı məqsədəuyğun hesab edirik: “Qəflət dövləti əldən verər” [13, s. 47].

Beləliklə, bu məqalədə qeyd edilən bütün müddəaların ümumiləşdirilməsi aşağıdakı nəticələrə gəlməyə imkan verir:

1. Milli təhlükəsizlik məsələlərinə məhdud və geniş mənada yanaşmaqla onun mahiyyətini dərk etmək hər bir azərbaycan vətəndaşı üçün vacibdir. Bu bilgiler hər kəsdə dövlətçilik ideyalarına sədaqət və vətənpərvərlik hislərinin aşılmasında mühüm əhəmiyyət daşıyır.

2. Milli təhlükəsizliyin təmini üçün “dövlət-xalq, xalq-dövlət” birliyinin təmin edilməsinə xüsusi diqqət yetirilməli, dövlət məmurları, vəzifəli şəxslərin fəaliyyətinin şəffaflığının təmin edilməsi, bu fəaliyyətə ictimai və dövlət nəzarətinin həyata keçirilməsi dövlət orqanlarının prioritet vəzifələrindən olmalıdır.

3. Milli təhlükəsizliyimizin təmin edilməsi üçün demokratik hüquqi dövlət quruculuğu prosesinin daha səmərəli həyata keçirilməsi, hakimiyyət orqanlarının fəaliyyətinin bundan sonra da ciddi demokratik prinsiplər əsasında təşkili zəruridir.

### **Ədəbiyyat**

1. “Dədə Qorqud” dastanları. Bakı, “Öndər nəşriyyat”, 2004, - 370 səh.
2. Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin tarixə düşən kəlamları. «Fakt-Araşdırma» <http://faktat.az/> Tarix : 2016/07/14
3. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, “Hüquq Yayın evi”, 2019, - 63 s.
4. “Milli təhlükəsizlik haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu, Bakı, 2004-cü il 29 iyun, ”E-qanun” az, № 712-IIQ.
5. Mehdiyev Fərhad, Quliyev Emin. Hüquq nəzəriyyəsi / dərslik. Bakı-2018, - 713 səh.
6. Anthony D. Smith, The nation in history: historiographical debates about ethnicity and nationalism, UPNE, 2000, s. 56.
7. Təhlükəsizlik Şurasının rəsmi hesabatları, 1993-cü ilin aprel-iyun ayları üçün əlavə, sənəd S/25600.
8. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Silahlı Qüvvələrin Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyev və birinci xanım Mehriban Əliyevanın 2020-ci il noyabrın 11-də 1 sayılı Klinik Tibbi Mərkəzdə müalicə olunan hərbiçilərlə görüşü zamanı çıxış, <https://president.az/articles/46142>
9. “Kəşfiyyat və əks-kəşfiyyat fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu-Bakı, 2004-cü il 29 iyun, ”E-qanun” az, № 711-IIQ 11.
10. Xacə Nəsirəddin Tusi, “Əxlaqi Nasiri”. – Bakı, “Lider Nəşriyyatı”, - 2005, - 261 s.
11. Qabusnamə. Bakı, ”Şərq-Qərb” nəşriyyatı, - 2006, - 215 s.
12. Qurani Kərim. Ərəb dilindən tərcümə edənələr, Z.M. Bünyadov və V.M.Məmmədəliyev. Bakı, “Olimp” konserni, - 1996, - 658 s.
13. Əbu Əli Həsən İbn Əli Xacə Nizamimülk. Siyasətnamə. - Bakı, “Elm” nəşriyyatı, - 1989, - 204 s.
14. Əsgərov Z.A. Konstitusiya hüququ / Dərslik (yenidən işlənmiş və əlavələr edilmiş ikinci nəşri). Bakı, “Bakı Universiteti nəşriyyatı, - 2011, - 760 s.
15. Lazarev V.V-nin redaktorluğu ilə. Ümumi Dövlət və hüquq nəzəriyyəsi / Dərslik. Bakı, “Qanun” nəşriyyatı, 2007, - 487 s.

16. Məlikova M.F. Kitabi-Dədə Qorqudda ictimai-siyasi ideyalar. Bakı, - 2000, - 81s.
17. Nicat Nağıyev. AMEA-nın Fəlsəfə və Siyasi-Hüquqi Tədqiqatlar İnstitutu. "Milli təhlükəsizlik və onun təmin olunması sistemi". "Dirçəliş-XXI əsr", - 2008, - № 124-125., - 191 s.

### **References**

1. Dede Qorqud dastanları, Bakı-2004 cu il Onder neshriyyatı, 370 seh.
2. Azərbaycan Xalqının Umummilli Lideri Heyder Eliyevin tarixə dushen kelamları Fakt-Arashdırma <http://faktat.az/> Tarih : 2016/07/14
3. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası Bakı-2019-cu il Huquq Yayın evi, 63 seh.
4. Milli təhlükəsizlik haqqında. Azərbaycan Respublikası Qanunu-Bakı-2004-cu il 29 iyun, "E-qanun" az., № 712-IIQ .
5. Mehdiyev Ferhad Quliyev Emin Huquq nezeriyyesi derslik Bakı-2018-ci il, 713 seh.
6. Anthony D. Smith, The nation in history: historiographical debates about ethnicity and nationalism, UPNE, 2000, sf. 56.
7. Təhlükəsizlik Şurasının rəsmi hesabatları, 1993-cu ilin aprel may və iyun ayları üçün əlavə sənəd S/25600
8. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Silahlı Qüvvələrin Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Eliyev və birinci xanım Mehriban Eliyevanın 2020-ci il noyabrın 11-də 1 saylı Klinik Tibbi Mərkəzdə müalicə olunan hərbiçilərlə görüşü zamanı çıxış <https://president.az/articles/46142>
9. Kəşfiyyat və eks kəşfiyyat fəaliyyəti haqqında. Azərbaycan Respublikası Qanunu Bakı-2004-cu il 29 iyun, E-Qanun az., № 711-IIQ 11.
10. Xacə Nəsrəddin Tusi, Exlaqi Nasiri–Bakı-2005-ci il, Lider Nəshriyyatı, 261 seh.
11. Qabusname Bakı-2006-ci il Şerq-Qərb nəshriyyatı , 215 seh.
12. Qurani Kerim Ereb dilindən tərcümə edənlər Z.M. Bunyatov və V.M. Memmedeliyev Bakı-1996-ci il Olimp konsertini, 658 seh .
13. Ebu Eli Hasan İbn Eli Xacə Nizamimulk Siyasətname- Bakı-1989-cu il Elm nəshriyyatı, 204 seh.
14. Esgerov Z. A. Konstitusiya hüququ- Derslik (yenidən işlənmiş və əlavələr edilmiş ikinci nəşr) Bakı-2011 Bakı Universiteti Nəshriyyatı, 760 seh.
15. Lazarev V.V.-nin redaktorluğu ilə Umumi Dövlət və Hüquq nezeriyyesi, Derslik-Bakı-2007 Qanun nəshriyyatı, 487 seh.
16. Melikova M.F. Kitabi Dede Qorqudda ictimai-siyasi ideyalar, Bakı-2000, 81 seh.
17. Nicat Nağıyev AMEA-nın Fəlsəfə və Siyasi-Hüquqi Tədqiqatlar institutu Milli təhlükəsizlik və onun təmin olunması sistemi-Dirçəliş-XXI əsr-2008-ci il, №124-125, 191 seh.

### **ОРГАНИЗАЦИЯ ВЛАСТИ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ НА ДЕМОКРАТИЧЕСКОЙ ОСНОВЕ И ВОПРОСЫ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ**

**Гасымов С.Я.**

*Национальная Академия Aviации*

*В статье говорится о месте и роли государства во всех сферах общественной жизни. Также в статье уделяется внимание объединению народа – государства в приобретении и сохранении государственного суверенитета и независимости. Помимо этого, в статье раскрывается понятие национальной и государственной безопасности, ее объект, политические и правовые основы, роль демократических принципов в организации государственной власти в обеспечении национальной и государственной безопасности. Также комментируются вопросы, связанные с национальной и государственной безопасностью по обеспечению присущих каждому гражданину прав и свобод.*

**Ключевые слова:** *ациональная безопасность, этническая группа, право на жизнь*

**THE ORGANIZATION OF DEMOCRATIC GOVERNMENT AND NATIONAL SECURITY IN  
THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN****Gasimov S.Y.***National Aviation Academy*

*The article notes the place and role of the government in all spheres of public life. The article also pays attention to the unification of the people - the state in the acquisition and preservation of state sovereignty and independence. In addition, the article reveals the concept of national and state security, its object, political and legal foundations, the role of democratic principles in the organization of state power in ensuring national and state security. Issues related to national and state security to ensure rights and freedoms of every citizen were commented in the article.*

**Key words:** national security, ethnic group, right to life.

**Rəyçi:** *h.f.d. M.H. Əliyeva*

**Müəllif haqqında məlumat**

<b>Soyadı, adı, atasının adı</b>	<b>İş yeri</b>	<b>Vəzifəsi, elmi dərəcəsi, elmi adı</b>	<b>Əlaqə</b>
Qasimov Sahil Yaqub oğlu	Milli Aviasiya Akademiyası	Hüquq kafedrasının dosenti, h.e.n., dosent	<i>sahil_0560@mail.ru</i> (+994) 50 589-17-40